

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Κ. Ι. Δ. (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ) Π. Ι. Μ. (Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ)
Α. Α. (ΑΜΙΑΚΑΣ ΑΔΙΒΙΖΑΤΟΣ) Ι. Β. (ΠΕΖΕΚΙΝΑ ΒΕΛΑΝΙΔΙΩΤΗΣ)
Δ. Σ. Μ. (ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΣ) Γ. Π. (ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ)
Α. Ν. Δ. (ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ) Ε. Ι. Κ. (ΕΜΜΑΝ. Ι. ΚΑΡΠΑΘΙΟΣ)

Σύντημεις τῶν τίτλων τῶν ἐν τῇ Βιβλιογραφίᾳ ἀναφερομένων περιοδικῶν: ΕΦ [«Ἐκκλησι. Φάρος», ΝΣ [«Νέα Σιών», Ἱεροσολύμων], ΓΠ [«Γρηγόριος Παλαμᾶς», Α [«Ἀνάπλασις», Μ [«Μαλεδός», Τ. Ι. [«Τρεῖς Ἱεράρχαι», Ι. Σ. [«Ἱερὸς Σύνδεσμος»]

ΚΡΙΤΙΚΗ

P. S. Couchoud, Reconstitution et classement des lettres de Saint Paul. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Revue de l'histoire des religions) Paris 1923.

Ἐν τῇ μετὰ χεῖρας μικρᾷ (ἐκ σελ. 25) μελέτῃ ὁ ἔρασιτεχνικῶς θεολογῶν φιλόμουσος ἱατρὸς κ. P. Couchoud, ὁ γνωστὸς ἀρνητῆς τῆς ἱστορικῆς υπάρξεως τοῦ Ἰ. Χριστοῦ ἰδημοσιευθεὶς ἐπιλαμβάνεται τῆς λύσεως δύο ζητημάτων α') περὶ τῆς ἀνασυγκροτήσεως, β') περὶ τῆς χρονολογικῆς τοποθετήσεως τῶν ἐν λόγῳ ἐπιστολῶν. Ὡς πρὸς τὸ α' ζήτημα. Λαμβάνων ὡς ἀφετηρίαν τὴν πρὸς Κορινθίους, ἣς ἡ ἔλλειψις αὐστηρᾶς συνοχῆς προκαλεῖ τὴν προσοχὴν τῶν κριτικῶν καὶ ἐγένετο ὑποκείμενον ποικίλων ὑποθέσεων (συμπλήσις δύο ἐπιστολῶν κ. τ. τ.), θέτει ὁ κ. C. τὸ ζήτημα κατὰ πόσον τὸ κείμενον καὶ τῶν ἄλλων παραδεδομένων εἰς ἡμᾶς ἐπιστολῶν διεσώθη πιστῶς καὶ ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ σειρᾷ, ἢ μήπως ὑπέστη ἀθεράτευτον διαμελισμὸν ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης ἀντιγραφῆς. Ἐκλαμβάνων δὲ τὰς παυλείους ἐπιστολάς ὡς γράμματα περιστατικὰ γραφέντα ἐπὶ φύλλων παπύρου, παρακολλημένων τοῦ μὲν παρὰ τὸ δέ, εὐφθάρτων δὲ καὶ εὐκόλως μὲν ἀποσπασμένων ἀπ' ἀλλήλων, δυσκόλως δὲ μετὰ τὸν συμφυρμὸν καὶ τὴν σχετικὴν περὶ τὰ ἄκρα φθορὰν δυναμένων ν' ἀνασυγκροτηθῶσι κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτῶν σειράν, φρονεῖ ὅτι εὐκόλος ἦτο ἡ ἀποπλάνησις τῶν ἀντιγραφῶν ἐν τῇ ἀνευρέσει τῆς συνεχείας τοῦ λόγου τῶν ἀντιγραφομένων,

1. Ὅρα *Γηγ. Παπαμιχαήλ*, Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον. Ἐκδ. β', Ἀθήναι 1923, σελ. 87. ἐξ.

ὕστερ καὶ δῆθεν συνέβη, ὡς ἀποδεικνύει κατ' αὐτὸν ἡ κατάταξις τῶν ἀντιγράφων. Ἀπὸ τοιαύτης δὲ προὔπρῳθ' ἰσσεως ὁρμώμενος περιῶται ν' ἀποδείξη τὰς ἐν ταῖς παυλείαις ἐπιστολαῖς *λογικὰς χαλαρώσεις* ἢ τὰς *ἀδεξίους συσχετίσεις* (σ. 6) ὡς προῖδὸν τοιούτων σφαλμάτων κατὰ τὴν πρώτην ἀντιγραφὴν καὶ ἀποκαταστήσῃ τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν τούτων ὡς δῆθεν προῆλθεν ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ Π., διὰ ποικίλων εὐφυῶν μὲν, ἀλλ' αὐθαίρετων συνδυασμῶν καὶ εἰκασιῶν, διαμελίζων τὸ κείμενον καὶ ἀνασυγκροτῶν τὰ τεμάχια κατὰ τὸ δοκοῦν. Δύο ἐπιστολάς τοῦ ἀπ. Π. ἐκδέχεται ὡς ἀρίστας διατηρηθείσας, τὰς ἀπευθυνομένας πρὸς Ἐκκλησίαν, ᾱ; δὲν ἐγίνωσκεν ἐκεῖνος προσωπικῶς, κατὰ πρῶτον λόγον τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς; καὶ κατὰ δεύτερον τὴν πρὸς Ρωμαίους. «Ἦττον, λέγει, ἠῷσημένοι, ἢ οἱ Κορινθιοὶ, ὑπῆρξαν οὗτοι μᾶλλον προσεκτικοί» (σ. 6). Ἀκριβῶς δ' ἡ κατάστασις τῶν δύο τούτων ἐπιστολῶν, ἐν αἷ; δύναιται τις νὰ θαυμάσῃ, παρὰ τὴν ὁρμητικότητα, τὴν μεθοδικότητα καὶ κανονικότητα τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Παύλου, ποιετὸν τὸν κ. C. ν' ἀποδώσῃ εἰς τοιαῦτα σφάλματα κατὰ τὴν πρώτην ἀντιγραφὴν τὰς ἐν ἄλλαις ἐπιστολαῖς; αὐτοῦ ἀπαντήσας ἀσυναρτησίαι καὶ τ. τ. (σ. 7). Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων βαρείας ἀνωμαλίας ἐμφανίζει ἡ πρὸς Γαλάτας, τὰς δὲ βαρυτάτας αἱ δύο πρὸς Κορινθίους ἐπιστολαί. Καὶ τὰς μὲν τῶν ἐν τῷ κειμένῳ τῆς πρὸς Γαλάτας ἀνωμαλίαι προσπιθεῖ ὁ κ. C. νὰ ἐξηγήσῃ ὡς παρελθούσας ἐκ ρωγμῆς τῶν παπύρων συμβάσης μετὰ τὸ β' 14 καὶ ἀποκρυβείσης δι' ἀνασυνδέσεως τεχνητῆς. Αἱ δὲ δύο πρὸς Κορινθίους εἶναι, κατ' αὐτόν, ἐπιστολαὶ τεχνηταὶ καὶ συγκροτηθεῖσαι ἐκ τῶν τεμαχίων πραγματικῶν ἐπιστολῶν. Διὰ τοιούτων δὲ διαμελισμῶν καὶ ἀνασυνδέσεων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Π. ἀναβιβίζει τὸν ἀριθμὸν τούτων εἰς 15, εἰς ᾱ; δὲν συγκαταλέγει. οὔτε τὴν πρὸς Ἐφῆσιους, οὔτε τὴν Β' Θεσσαλ., οὔτε τὴν Α' Τιμ.— Ὡς πρὸς δὲ τὸ β' ζήτημα, οὗ ἀνεμολογεῖ ὁ κ. C. τὴν δυσχέρειαν τ. ε̄. τὸ περὶ χρονολογίας τῶν παυλείων ἐπιστολῶν, ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ὑπὸ τοῦ E. Bourguet¹ ἀνασυγκροτηθεῖσαν ἀρχὴν ἐπιγραφῆς τινος τῶν Δελφῶν καὶ δεχόμενος ὡς χρόνον συντάξεως τῆς α' μὲν ἐπιστολῆς (Α' Θεσσαλ.) τὸ 50-51, τῆς δὲ τελευταίας (πρὸς Ρωμ.) τὴν πρὸ τῆς ἐν Καισαρείᾳ δεσμεύσεως τοῦ ἀποστόλου ἐποχὴν (55-56), προσπιθεῖ, ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τῶν περὶ ἀνασυγκροτήσεως τῶν παυ-

1. De rebus delphicis imperatoriae aetatis. Montpellier. 1905. σ. 63 ἔξ.

λείων ἐπιστολῶν θεωρίας αὐτοῦ, νὰ τοποθετήσῃ τὰς ἐπιστολάς ταύτας ἐντὸς τῶν 5 τούτων ἐτῶν, ἅνα ὑπῆρξαν τὰ μάλιστα ταραχώδη, ἅμα δὲ καὶ τὰ μάλιστα γόνιμα ἔτη τοῦ Παύλου.

Πρὸς ταῦτα ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἀμφότεραι αἱ θεωρίαι τοῦ διαπρεποῦς λογίου κ. Conchoud μετέχουσιν ἰκανῆς εὐφυΐας καὶ ἀναπτύσσονται μετὰ πολλῆς εὐφραδαίας, σιηρίζονται ὁμοῦ ἐπὶ ἐσφαλμένων προϋποθέσεων, οὐδὲ ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ ἱστορικά δεδομένα καὶ πράγματα. Ἐν πρώτοις ἐλέγχεται ἥμισυ ἀσφαλῆς καὶ πρὸς τὰ πράγματα σύμφωνος ἡ τῆς πρώτης θεωρίας βίσις, ἥτις δὲν εἶναι ὅλως νέα, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος ἔλκει τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Laurent¹ καὶ τοῦ Knoke². Δὲν δύναται τις βεβαίως ν' ἀρνηθῆ τὸ εὐθραστον τῶν παπύρων, ἐφ' ᾧ ἦσαν γεγραμμένα τὰ πρωτότυπα τῶν παυλείων ἐπιστολῶν, δὲν ὑποχρεοῦται δ' ὁμοῦς τὸ παράπαν ν' ἀποδεχθῆ, ὅτι οἱ πιστοὶ τῶν λεγομένων ἀποστολικῶν ἐκκλησιῶν καὶ μάλιστα οἱ ἐπίσκοποι, ᾧ, διὰ συνθήματος μεταξὺ ἀλλήλων, ἀνέμενον τὴν ἀθεράπευτον τῶν πρωτογράφων ἐκείνων φθορὰν, ἵνα προκαλέσῃ τὴν ἀντιγραφὴν αὐτῶν καὶ ὅτι οἱ ἐπίσκοποι οὗτοι ἐνεπιστεῦθησαν τὸ σπουδαιότατον ἔργον τῆς ἀνασυγκροτηθείσης καὶ τῆς διὰ πρώτην ἀντιγραφῆς περιώσεως τοῦ ἐμπειστευμένου αὐτοῖς πολυτίμου θησαυροῦ εἰς τὴν ἀδεξιότητα τυχαίου τινὸς ἀντιγραφέως καὶ ὅτι τὰ σφάλματα τοῦ πρώτου ἀντιγραφέως, ἀνεξέλεγκτα ἀνέκαθεν παραμείναντα, ἐπέπρωτο νὰ ἀσκήσωσιν οὕτω κατασιρρηπτικὴν ροπὴν ἐπὶ τὴν τύχην τῶν πλείστων ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν καὶ διη καὶ ὅτι οἱ μᾶλλον εὐνοηθέντες ὑπὸ τῶν ἀποστόλων Γαλάται καὶ Κορίνθιοι ἐδείχθησαν περὶ τὴν διατήρησιν καὶ διακρίσιν τῶν πρωτογράφων ἐκείνων ὀλιγώτερον ἐπιμελεῖς ἢ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Κολοσσαεῖς¹. Ὅλως τάναντία θὰ ὀρείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν, ἐὰν ἐλαμβάνομεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἐπὶ τῆ βάσει ἱστορικῶν μαρτυριῶν σοβιρωιῶν τὸ κῦρος, οὐ ἀπέλαυνεν ὁ ἀπ. Παῦλος καὶ αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, μάλιστα μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἐν αὐτῇ τῇ Β' τοῦ Πέτρου καθολικῇ (γ' 15-16) ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς σοφισμένοις συγγράμμασι τῶν ἀποστολικῶν πατέρων Κλήμεντος τοῦ Ῥώμης, (Α' Κορινθ. ββ' 1-4), Ἰγνατίου (Ἐφεσ. η' 1, ιβ' 2, Ῥωμ. δ' 3) καὶ Πολυκάρπου (Φιλιππ. α' 2, γ' 2, ια' 3) ἐμφαίνεται ἡ γνωσιμὴ τῶν ἀνδρῶν τούτων καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῖς; χρι...

1. Neutestamentliche Studien. 1886. σ. 11 ἔξ.

2. Kommentar zu den Pastoralbriefen I. 1887. σ. 19. II 1889. σ. 89.

οπιανῶν πρὸς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, φερομένας ἐν πολλῇ τιμῇ, γνωριμία προϋποθέτουσα ὑπαρξίν συλλογῶν τοιούτων ἐπιστολῶν τοῦλάχιστον ἐν ἰδιωτικῇ χρήσει πρὸς ἐποικοδομὴν ¹. Ἡ δὲ μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους ἐκκλήσεων κυκλοφορία συλλογῆς ἢ συλλογῶν παυλείων ἐπιστολῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους (περὶ τὰ τέλη τοῦλάχιστον τοῦ Α' αἰῶνος) εἰ ἄλλο προϋποθέτει, εἰμὴ τὴν πρωϊμωτέραν ἀντιγραφὴν τῶν ἐπὶ μέρους πρωτογράφων, ἐν αἷς ἐκκλησίαις ἐναπέκειντο τοιαῦτα πρωτογραφα, ἐν ἧ εἰκασία ἐνισχύει ἡμᾶς μάλιστα ἡ σημειωθεῖσα πληροφορία τῆς Β' Πέτρου γ' 16); Τὸ κῆρος ἔπειτα, οὗ ἀπέλαυεν ὁ Παῦλος καὶ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ ἐν (κείναις μάλιστα ταῖς ἐκκλησίαις, πρὸς ἃς εἶχεν οὗτος ἐπιστολικῶς ἀπευθυνθῆ, εἶ δὲ καὶ ἡ ἐγκαύχησις αὐτῶν ἐπὶ τῇ τιμῇ ταύτῃ ἀναγκάζουθιν ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν πολλὴν τὴν παρ' αὐτῶν καταβληθεῖσαν φρονίδα περὶ τὴν πιστὴν, ἔστω καὶ δι' ἀντιγραφῆς, διάσωσιν τῶν γραμμάτων τοῦ Ἀποστόλου, πολλῶ μείζονα ἐκείνης, ἣν φηναίεται ὁ κ. Coucheoud. Εἶναι δυνατόν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἡ ἀνασυγκρότησις τοῦ τυχόν ἐξηρθρωμένου πρωτογράφου κειμένου ἐκάστης ἐπιστολῆς καὶ ἡ ἀντιγραφὴ αὐτοῦ ἐγένετο εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε καὶ οὐχὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου, ἢ ὅτι τοῦλάχιστον τὸ πρῶτον ἀπογραφον (ἢ ἀντίγραφον) δὲν θὰ ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν καὶ ἐγκρισίν ἐκείνου; Ἡ μήπως εἶναι εὐκόλον νὰ φαντασθῆ τις ὅτι, ἂν οὐχὶ πολλοὶ τῶν πιστῶν, τοῦλάχιστον οἱ προϊστάμενοι, τῶν ἀποστολικῶν λεγομένων ἐκκλησιῶν, ἂν μὴ ἐγνώριζον ἀπὸ στήθους τὸ κείμενον τῶν ἐν αὐταῖς ἀποκειμένων πρωτογράφων τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῶν ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν, δὲν θὰ συνετήρουν ζωηράν ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν τοῦλάχιστον τὴν σειρὰν τῶν νοημάτων τῶν ἐπιστολῶν τούτων, ὅπερ θὰ ἦτο ἱκανῶς ἀσφαλῆς ὁδηγὸς καὶ πρὸς τὴν πιστὴν αὐτῶν ἀνασυγκρότησιν; Καί, ἵνα μὴ ἀποσιωπήσωμεν τέλεον τὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μνημονευθείσης θεωρίας ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους παυλείαις ἐπιστολαῖς, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ πιστευτὴ ἡ εἰκασία τοῦ κ. C. καὶ εἰ τινος ἄλλου, ὅτι ἡ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολὴ συνεκροτήθη ἐκ τῆς συρραφῆς δύο ἐπιστολῶν τοῦ Π. πρὸς αὐτούς; Δὲν θὰ ἐγνώριζεν ἡρά γε τοῦλάχιστον ἐκ παραδόσεως ὁ πρῶτος ἀντιγραφεὺς καὶ μάλιστα ὁ

1. Th. Zahn, Grundriss der Geschichte der Neut. Kanons β' ἐκ^α, Leipzig 1904 σελ. 35 ἐξ. J. Leiboldt, Geschichte des Neut. Kanons I Leipzig 1907 σελ. 190. A. Harnack, Beiträge zur Einleitung i. d. N. T. V. Über den privaten Gebrauch der Heil. Schriften in der alten Kirche, Leipz. 1912 p. 25.

τότε οἰκείος ἐπίσκοπος τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπιστολῶν, δι' ἧν εἶχε τιμῆσαι τὴν ἑαυτῶν ἐκκλησίαν ὁ πανεύφημος ἰδρυτῆς αὐτῆς ἀπόστολος ; Ἡ δὲν θάπετελει τίτλον τιμῆς καὶ καθήκον τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ δὴ τοῦ ἰθύνοντος αὐτὴν ἢ διάσωσις δύο ἀκραιῶν ἐπιστολῶν ἐκείνου πρὸς αὐτήν ; Τοῦτ' αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τῶν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῶν, αἱ ; ὁ κ. C. ἐκλαμβάνει ὡς συμπύλημα τεμαχίων ἕξ ἐπιστολῶν.

Ἐπολείπεται ἤδη ἡ ἀπορία, πῶς λοιπὸν ἐξηγητέα αἱ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Παύλου παρατηρούμεναι ἀνωμαλίας, αἱ ἀπότομοι μεταβάσεις, λογικά τινα χάσματα κ.τ.λ. ; Ἡ ἀπορία αὕτη ἀπαμβλύνεται, ὅταν ληφθῇ πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου δὲν εἶνε φιλολογικαὶ τοῦ εἶδους τῶν κικερωνείων, τῶν τοῦ Σενέκα ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ Χρυσοστόμου καὶ Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου ἢ ἄλλου τινὸς παλαίου ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός, γραφεῖσαι μετ' ἀνέσεως καὶ ἡσυχίας καὶ εἰς ἐπισταμένας θεωρήσεις καὶ ἐπιδιωρθώσεις ὑποβληθεῖσαι, ἀλλὰ, πλὴν τῆς πρὸς Ῥωμαίους, ἦσαν γράμματα ὅλως περιστατικά, αἵνα δύνανται νὰ κατανοηθῶσι καὶ ἐκτιμηθῶσι μόνον ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν περιπετειῶν, αἷς αὐτὸς οὗτος ὁ πολυμαθὴς καὶ πολύφροντις ἀπόστολος περιγράφει οὕτω ζωηρῶς ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Β' ἐπιστολῇ αὐτοῦ (ιά' 23 ἕξ.), ἰδιαιτέρως δὲ ἐν τῇ ἀναγνώσει μιᾶς ἐκάστης τῶν ἐπιστολῶν ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν ἀεὶ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀποστόλου καὶ τὰς συνθήκας καὶ δὴ καὶ τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν, ὑφ' ἣν ἐκάστη ἐκείνων ἐγράφη. Τί τὸ παράδοξον ἂν παρατηροῦνται ἀνωμαλίας τινὲς ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας καὶ τῇ Β' πρὸς Κορινθίους, αἵτινες ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου διατελοῦντος ὑπὸ τὸ κράτος σφοδρᾶς ψυχικῆς ταραχῆς ; Τοῦναντίον παρατηρεῖται ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους καὶ τῇ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῇ, ἐνθα ἀπεικονίζεται ἡ ψυχικὴ τοῦ ἀποστόλου ἡρεμία.

Οὐχὶ δὲ μᾶλλον ἐπιτυχὴς ἐλέγχεται ἡ δευτέρα θεωρία τοῦ κ. C. ἢ ἀφορῶσα εἰς τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν παυλείων ἐπιστολῶν. Καὶ ἡ θεωρία αὕτη ἐδράζεται ἐπὶ προϋποθέσεων ἥμισυ βασιμῶν, οἷα εἶναι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἢ περὶ τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῶν ἐν λόγῳ ἐπιστολῶν θεωρία αὐτοῦ, ἢ περὶ τῆς ἐφεσίας καταγωγῆς τῶν λεγομένων ἐπιστολῶν τῆς αἰχμαλωσίας θεωρία τοῦ Lisco, ἢν ἀσπάζεται οὗτος¹. Ἐχει δὲ καὶ τὸ σπουδαῖον μειονέκτημα, ὅτι δὲν παρέχει ἱκα-

1. Περὶ τῆς θεωρίας ταύτης καὶ τῶν τραυτῶν αὐτῆς ὄρα ἡμέτερον Ἑπέμνημει εἰς τὴν πρὸς Φιλίμονα ἐπιστολὴν (1923) σελ. 28 ἕξ.

νὸν χρόνον διὰ τὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ θείου Πνεύματος ἐξέλιξεν τοῦ Ἀπ. Παύλου πρὸς ἐξήγησιν τῶν μεταξὺ τῶν ἐπι μέρους ομάδων τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ παρατηρουμένων παρὰ τὰς μεγάλας ὁμοιότητας διαφορῶν, τῶν τε λεξιλογικῶν καὶ τῶν ἐννοιολογικῶν (ποβ. Α' Θεσσαλ. πρὸς τὴν πρὸς Γαλ. ἢ τὴν Α' πρὸς Κορινθ. πρὸς τὴν Ἐφεσ. ἢ Κολοσ. κτλ.), μάλιστα μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τῆς πρώτης ομάδος καὶ τῶν τῆς τελευταίας, διαφορῶν, πρὸς ἐξήγησιν τῶν ὁποίων μόλις ἀρκεῖ τὸ διάστημα τῶν δέκα ἐτῶν¹, ἧς εἶναι καὶ ἡ κοινὴ σχεδὸν παραδεδεγμένη χρονολογία τῶν πτωλείων ἐπιστολῶν.

Τοσαῦτα καὶ περὶ τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ κ. Couchoud, οὗ ἡ μετὰ χεῖρας μελέτη, διατρανοῦσα τὸν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ μεγάλου τῶν ἔθνῶν ἀποστόλου θαυμασμὸν τοῦ φιλιστορος ἱατροῦ, διαθέτει πρὸς τοῦτον ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ συμπαθέστερον ἢ ἡ ἄλλη ἐκείνη πραγματεία αὐτοῦ, ἡ ἐν τῷ *Miscure de France* (N 539, 1 Μαρτ. 1923) δημοσιευθεῖσα.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΕΙΩΓΗΣ

Ὁ ἐλλόγιμος Δημήτριος Πασχάλης ἐν «Θεολογίας» τόμῳ δευτέρῳ (σελ. 65—88) καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει ἐδημοσίευσε μελέτην «Διονύσιος Καΐρης ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου ἔτεσι 1719—1748»· ἀλλὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ διηγούμενα οὐα «ὁ ἀρχιεπίσκοπος Διονύσιος ὁ α' εἶναι ἱστορικὸν διὰ τὴν Ἄνδρον πρόσωπον· διότι τὸ ὕστατον τῆς χάριτος κτύπημα εἰς τὸν ἐν Ἄνδρῳ καθολικισμὸν κατήνεγκεν ὁ Διονύσιος α'» εἶναι οὐ μόνον παρακεκινδυνευμένα, ἀλλὰ καὶ ἀνακριβῆ καὶ ἀσύστατα, διότι οἷε προϊστάτο τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου ὁ Διονύσιος κατόλικοι ἐν τῇ νήσῳ δὲν ὑπῆρχον. Ὁ Ἰωσήφ Πιττώνος Τουργεφόρτιος ὁ ἐπισκεψάμενος τὴν νήσον ἔτεσι 1700 σημειοῦται, ὅτι ἐν τῇ νήσῳ οἱ μόνοι κατόλικοι ἦσαν δύο ἀδελφοὶ ἀλλαγαρχιματικά πολὺ πλούσιοι καὶ ζηλωταὶ τῆς φραγκικῆς ἐκκλησίας, οἱ εἶχον ἴδ.ον ναῖσκον, ἐν ᾧ ἐκκλησιαζεταὶ καὶ ὁ Γάλλος πρόξενος². Καὶ τὰ περὶ τοῦ Φράγκου ἐπισκόπου Ἄνδρου διηγούμενα εἶναι ἀναλήθη καὶ ἄνευ ἱστορικῆς ἀξίας, διότι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1702 ἐσχόλαζεν ἡ φραγκικὴ ἐπισκοπὴ Ἄνδρου,

1. Joseph Pitton de Tournefort, *Relation d'un voyage du Levant*, (Amsterdam, 1717, in 8°), tom. 1. p. 134.

2. Ὅρα καὶ C. Ciemen, *Die Chronologie der Paulinischen Briefe* (Halle 1893) σ. 53.

ἧς ὁ τελευταῖος ἐπίσκοπος ἐγένετο Ἰγνάτιος Ρώσας, ἀνὴρ Νάξιος, ὃς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὄκει ἐν Σύρῳ, μετέβαινε δὲ εἰς Ἄνδρον ἵνα συλλέξῃ τὰς προσόδους τῆς ἐπισκοπῆς, ἕνεκα δὲ τοῦ ἐκτροπέου αὐτοῦ τὸν ἀπώλεσε τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ ἔτει 1702 καὶ διωρίσθη τοποιορητῆς αὐτῆς ὁ Φράγκος ἀρχιεπίσκοπος Νάξου Ἀντώνιος Ἰουστινιανός· ἔκτοτε δὲ ἐσχόλασεν ἡ φραγκικὴ ἐπισκοπὴ Ἄνδρου. «Οἱ Ἄνδριοι ἐξ ὄσων ἐδοκίμασαν ταλαιπωριῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπιδρομῶν ἀπεφάσισαν νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς φραγκικῆς λύμης καὶ φθορᾶς, τούτου ἕνεκα, ὁπόταν ἐπῆλθεν ἐπὶ τὰς νήσους ὁ Πισαλὴ καπουδὰν πασσᾶς, ἀπέστειλαν πρεσβεΐαν εἰς τὸν σαντζάκμπεζην τῆς Εὐρύπου ἐξ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν, ἡ ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι οἱ ἐν τῇ νήσῳ Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοὶ ἦσαν οἱκοι χίλιοι ὀκτακόσιοι, οἱ δὲ Φράγκοι ἦσαν μόνον πενήκοντα ἢ ἑξήκοντα οἱκοι ἐν τῇ νήσῳ καὶ ὅτι δώδεκα Φράγκοι λαμβάνουσι τὰς προσόδους τῆς νήσου, βιάζουσι τὰς γυναῖκας αὐτῶν, φονεύουσι αὐτούς, παρέχουσι τροφὰς εἰς πολεμικὰ καὶ πειρατικὰ πλοῖα καὶ προξενουσι ταραχὰς καὶ ζημίας, ὧν οὐκ ἔστι τέλος. Προσέφερον δὲ οἱ Ἄνδριοι, ἀνὰ πᾶν ἔτος, περιπλέον φόρον ἑξ χιλιάδας ἀκτιζὲ (ἄσπρων) ἵνα ἀπαλλαγῶσι τῶν Φράγκων, (ἐκράτει δὲ τότε τῶν Ἀνδριῶν ὁ Ἰωάννης Σουμαρλίπας [1540—1566] υἱὸς τοῦ Κουραίνου), μὴνὶ δὲ Ὀκτωβρίῳ τοῦ ἔτους 1564 διετόχη ὁ σαντζάκμπεγης τῆς Εὐρύπου ἵνα τοὺς ἐν Ἄνδρῳ Φράγκους μετοίκησῃ εἰς Εὐρύπον ὑπάρχοντος χώρου, εἴτε εἰς Ρόδον· οὕτω καταλυθείσης τῆς φραγκικῆς δουλείας, οἱ Φράγκοι, κατὰ σωζομένην παράδοσιν, μετέστησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ἵνα μὴ μετοικισθέντες ἀπολέσωσι τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν.¹ Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ δυνάστης ἐκπεσὼν τῆς ἀρχῆς μετώκησεν εἰς Νάξον. Ἐκ τῶν εἰρημένων δηλοῦται ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ ἐλλογίμου Δημητρίου Πασχάλη διηγούμενα περὶ τῆς μεταστάσεως τῶν κατὸλικῶν Ἀνδριῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς μύθους.

Τὰ δὲ διηγούμενα περὶ τοῦ δῆθεν σημείου τοῦ οἴκου τοῦ Διονυσίου, ἐν ᾧ λέων ὄρθιος ἐστεμμένος, εἶναι ἀνάξια ἐλέγχου.

Π. ΖΕΡΑΕΝΤΗΣ

¹ Γράμματα τῶν τελευταίων Φράγκων δουκῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, Ἰωσήφ Νάκης Ἰουδαῖος δοῦξ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, Τὸ σαντζάκ τῶν νήσων Νάξου, Ἄνδρου, Πάρου, Σαντορῆνης, Μήλου, Σύρας, (ἐν Ἐρμουπόλει, 1924, εἰς 80ν) σελ. 30—31, 80—81.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

W. Bousset, Kyrios Christos, Geschichte des Christus glaubens von des Anfängen des Christentums bis Irenaeus. Göttingen. 1921.—Ἡ δευτέρα αὕτη ἐκδόσις τοῦ ἐν λόγῳ περισπουδάστου ἔργου γενομένη μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ συγγραφέως, εἶχε κατὰ τὸν ἀπὸ τῆς α' ἐκδόσεως (1913) χρόνον παρασκευασθῆ ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ Β., εἰς τῶν κορυφαίων τῆς λεγομένης θρησκευολογικῆς σχολῆς διδασκάλων, ἀναζητῶν διὰ τῶν πολλαπλῶν μέσων τῆς πολυμαθείας καὶ τῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως μέχρι τοῦ Εἰρηναίου, περᾶται νάποδειξῆ ὅτι ἐν ταῖς ἕξ ἔθνῶν χριστιανικαῖς κοινότησι τὸ πρῶτον ἀπνευμήθη ὁ τίτλος τοῦ *κυρίου* εἰς τὸν Ἰησοῦν, ὅστις ἐγένετο ἐνταῦθα κέντρον τῆς λατρείας, τὰ μέγιστα συμβαλόντος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς λατρείας ταύτης τοῦ μεγάλου τῶν ἔθνῶν ἀποστόλου, (τοῦ δὲ Εἰρηναίου ὄντος τοῦ πρώτου θεολόγου, ὅστις ἐπελάβετο τοῦ μεγάλου προβλήματος τῆς λατρείας διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ προβολῆς τοῦ ἐρωτήματος «*cur Deus homo!*».) Τὸ βιβλίον ἀναγινώσκειται μετὰ πολλῆς τῆς ὠφελείας ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου θεολόγου, καίπερ ἐν πολλοῖς καὶ δὴ καὶ οὐσιώδεις ζητήματι διαφωνοῦντος πρὸς τὰς γνώμας τοῦ συγγραφέως. Π. Γ. Μ.

A. Causse, Les pauvres d'Israel (prophètes, psalmistes, messianistes. Paris 1922) σελ. 172.

Ἡ ἀρκούντως ἐπιμελετημένη αὕτη ἐργασία, οὕσα τὸ 3 κεῦχος τῶν ὑπὸ τῆς διαμαρτυρομένης Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Στρασβούργου ἀπὸ τετραετίας που ἐκδιδομένων «*Etudes d'histoire et de philosophie religieuses*» καὶ πραγματευομένη τὸ ἐνδιαφέρον θέμα περὶ τῶν λεγομένων «*πτωχῶν*» τοῦ Ἰσραὴλ, ἀποτελεῖ σπουδαίαν συμβολὴν οὐ μόνον εἰς τὴν θρησκευτικὴν, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλου εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐκείνων ἱστορίαν. Τοιοῦτοι πτωχοί, οἵτινες ἔγενοντο οἱ φορεῖς καὶ ὑπέρομαχοι τῆς καθαρωτέρας θρησκευτικῆς ἰδέας, ἅμα δὲ καὶ οἱ πόλεμοι παντὸς ὀθνείου πολιτισμοῦ, εἶναι, κατὰ τὸν C., οἱ *προφήται*, οἱ *ψαλμῶδοι* (οἱ ποιηταὶ τῶν ψαλμῶν) καὶ οἱ *μεσσιανισταί*. Π. Γ. Μ.

H. L. Strack und P. Billerbeck. Kommentar zum N. Testament aus Talmud und Midrasch Erster (Doppel) Band. Das Evangelium nach Mathäus. München 1922 σελ. VIII+1055.

Τὸ μνημειῶδες τοῦτο βιβλίον, οὗ ὁ ἕτερος τῶν συγγραφέων εἶναι ὁ γνωστός ἑβραϊολόγος καὶ θεινὸς ταλμουδολόγος, δὲν εἶναι «ἑρμητεία τῆς Κ. Δ. ἑρμητικῆς», ἀλλὰ συλλογὴ ἐκ τῆς ραββινικῆς γραμματείας ἅπαντος τοῦ πρὸς κατανόησιν ἐκείνης ἀπαραιτήτου ὕλικου, ταξινομημένου παραλλήλως τῇ εὐαγγελικῇ διηγήσει, ἄρα τυγχάνει ὑπόμνημα εἰς αὐτὴν ἄριστον. Εὐχάριστον δ' εἶναι ὅτι τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ βαίνει παραλλήλως ἢ ὑπὸ τοῦ [σοφοῦ τῆς Χάλλης ἐξηγητοῦ v. Dobschütz ἀναληφθεῖσα καὶ πρὸ δύο ἐτῶν εὐμενῶς ἀναγγελεῖσα ἐπίσης μνημειώδης ἐργασία πρὸς ἀναζωντάνευσιν τοῦ παλαιοῦ Westsein διὰ τῆς ἐκ τῆς θύραθεν ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γραμματείας συλλογῆς τοῦ εἰς τὴν Κ. Δ. παραλλήλου ὕλικου, καθὼς καὶ ἡ ἐργασία τῶν Strack-Billerbeck ἀποτελεῖ ἀναζωντάνευσιν τῶν παλαιῶν Lightfoot καὶ Schöttgen (Ἔρα καὶ Ὁρθόδ Θεολογ. Ἐπιθεώρ. 1922 Τεύχος 1.

Π. Ι. Μ.

Rev. A. H. Finn, The Creation, Fall, and Deluge. Σελ. 170. Marshall Bros.—Μελέτη ἐπὶ τῶν κεφ. Ι—ΙΧ τῆς Γενέσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐν τοῖς ἐν αὐτοῖς περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου, πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατακλισμοῦ διδασκαλίαν τῆς Π Δ. Γ. Π.

J. R. Coahu, The Bible and modern thought. Σελ. XI—341. Murray.

T. Eric Peet, Egypt and the Old Testament. Σελ. 236. The University Press of Liverpool and Hodder and Stoughton.—Κατὰ τὸν σ., δὲν ἀρέπει ν' ἀναμένωμεν σπουδαίαν ἐπικουρίαν καὶ διαφώτισιν διὰ τὴν σπουδὴν τῆς Π Δ ἀπὸ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ νῦν τελουμένων ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν. Τοῦτο δ' οὐχὶ κυρίως διότι αἱ ἐν τῇ Π Δ μνεῖαι τῆς Αἰγύπτου δὲν βασιζονται ἐπὶ γεγονότων, ἀλλὰ μόνον διότι δὲν ἀπεκαλύφθησαν ἄμμοσι περὶ αὐτῶν μαρτυρίαι ἀπὸ τῶν Αἰγυπτιακῶν πηγῶν. Γ. Π.

Π. Ι. Μπρατσιώτου, Ἡ γυνὴ ἐν τῇ Ἱερῶ Βίβλῳ. Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ τόμ. κρ' τοῦ «Ἐκκλ. Φάρου». Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐκ τοῦ Πατριαρχ. Τυπογραφείου 1923.—Ὁ σ. ἀφορμὴν λαμβάνων ἐκ τῆς καὶ παρ' ἡμῶν ἐπ' ἐσχάτων ζωηροτέρας περὶ τὴν ἐξύψωσιν τῆς γυναικὸς κινήσεως, πραγματεύεται ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ περὶ τοῦ ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ ἰδεώδους τῆς γυναικείας ἀρετῆς, προσάγων καὶ τινὰς

τῶν ἑξοχωτέρων ἀγιογραφικῶν γυναικείων μορφῶν ὡς προτύπων γυναικείων χαρακτήρων.

Γ. Η

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Δημ. Π. Πασχάλη, Τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ Θεοφίλου Καΐρη. Ἐφημερίς «Ἐμπρός», Ἀθηνῶν, 31 Ἰανουαρίου 1924.—Ἐξ ἀφορμῆς τῶν περὶ Ἡμερολογίου συζητήσεων ὁ κ. Πασχάλης δημοσιεύει τὸ Καΐρειον Ἡμερολόγιον, ὅλας ἰδιόρρυθμον. Νέα διαίσεις τοῦ χρόνου κατὰ μῆνας καὶ δεκάδας, νέα ὀνόματα μηνῶν, ἔναρξις τοῦ ἔτους καὶ τῶν μηνῶν κατ' ἰδικήν του ὅλως ἐπίνοιαν, ἀποτελοῦσι τὸ μεταρρυθμισμένον τοῦ Θεοφ. Καΐρη Ἡμερολόγιον.

E. I. K.

Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ἀρχιμ. (νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), *Ἡ Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας ἀπὸ τῆς Α' Οἰκ. Συνόδου μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ζ' αἰῶνος*. «Ε. Φ.» τ. KB' 1923, σ. 36.—Ἡ πραγματεία αὕτη, ἀπόσπασμα εὔσα ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, ἀποτελεῖ γενικὴν ἐπισκόπησιν τῶν ἀπὸ τῆς Δ' Οἰκ. Συνόδου μέχρι τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως τῆς Αἰγύπτου γεγονότων τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπὸ τὴν ὑποδιαίρειν αὐτῶν: Αἰ μετὰ τὴν Δ' Οἰκ. Σύνοδον ἀνωμαλίαι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Προσωρινὴ ἐπικράτησις τῶν Μονοφυσιτῶν, Νέαι ταραχαὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Ἐσωτερικαὶ ἔριδες τῶν Μονοφυσιτῶν, Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ οἱ Μονοφυσῖται, Ἡ κατὰ τῆς αἰρέσεως ἀντίδρασις Ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν, Ὀριστικὴ διαίσεις τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας.

Γ. Η.

Τοῦ αὐτοῦ: Ὁ Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος (385-412), «Ε. Φ.» ΚΑΙ' (1922) σ. 305-335.—Ἐκτίθενται ἐμπεριστατωμένως καὶ ἐπὶ τῶν πηγῶν τὰ κατὰ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀλεξανδρείας Θεόφιλον, ὅστις ὑπῆρξε μὲν ὁμολογουμένως ἐξέχουσα φυσιογνωμία, ἀλλ' ἐπεσκιάσθη ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ἕνεκα ἐλλείψεων τινῶν τοῦ χαρακτῆρός του καὶ ἕνεκα τῆς ἐχθρικῆς στάσεως κατὰ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Μετὰ τὸν γενικὸν χαρακτῆρισμὸν τοῦ Θ. καὶ τὴν παράθεσιν τῶν μέχρι τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς Ἀρχιεπισκόπου βιογραφικῶν εἰδήσεων, ἐκτίθεται ἡ δρᾶσις αὐτοῦ κατὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἐθνισμοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, ἡ πνευματικὴ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, συγκεντρωμένη περὶ τὸν Δίδυμον τὸν τυφλόν, ὁ μοναχικὸς βίος ἐν Αἰγύ-

πρὸς ἐπὶ Θεοφίλου, συνταραχθεὶς ἔκ τῶν ὀργευστικῶν ἐπειδανύων ἀπὸ
 γηαῖς ὑπῆρξεν ἢ ἀπὸ τοῦ Θεοφίλου καταδικασθεὶς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου
 Χρυσοστόμου, τέλος δ' ἐξετάζεται τὸ περιεχόμενον τῶν 14 κανόνων τοῦ
 Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας. Γ. Π.

Τοῦ αὐτοῦ: Ἑλλήνων ἐπιστολαὶ πρὸς Ρώσους κατὰ τὸν 10^{ον} καὶ
 15^{ον} αἰῶνα «Ε. Φ.» τομ. ΚΒ'. 1923, σ. 133—165.— Παρατίθενται
 δέκα καὶ τρεῖς ἐπιστολαί, ὧν δύο μὲν δημοσιεύονται τὸ πρῶτον ἐκ
 τοῦ Ἀρχείου τοῦ ἐν Μόσχα Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν πρὸ τινῶν
 ἑτῶν ἀντιγραφεῖσαι, αἱ δὲ ἑνδεκα προσερχόμεναι ἐκ τῶν Ἀρχείων τοῦ
 Κιέβου καὶ τοῦ Λβὸβ (Λεοντοπόλεως) ἐλήφθησαν ἔκ τοῦ συγγράμ-
 ματος τοῦ Α. Crilovsky, Ἀρχεῖον τῆς Νοτιοδυτικῆς Ρωσίας. Καὶ ἡ
 μὲν πρώτη εἶναι κυρίως συμφωνητικὸν ἔγγραφον Ἑλλήνος διδασκά-
 λου προσκληθέντος ὑπὸ τῆς ἐν Λεοντοπόλει Ἀδελφότητος Κοιμήσεως
 τῆς Θεοτόκου, πιθανῶς δὲ ὁ διδάσκαλος οὗτος ὑπῆρξεν ὁ Ἀρσένιος
 Ἐλασσῶνος (+1625) διδάξας ἐκεῖ κατὰ τὰ ἔτη 1585—87. Τὸ δὲ δευτε-
 ρον κείμενον εἶναι ἐπιστολὴ τοῦ Παρθενίου Ἀρχιεπισκόπου Γάζης
 καὶ Ἐξάρχου τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐγκύλιος στρεφομένη
 κατὰ τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Ἡ τρίτη καὶ τετάρτη ἐπιστολὴ ἀπευθί-
 νονται πρὸς τὴν ἐν Λεοντοπόλει Ἀδελφότητα παρὰ τοῦ Ἰωάννου Μο-
 νεμβασίας καὶ τοῦ Ματθαίου Μύρων μελλόντων νὰ διέλθωσι διὰ τῆς
 Λεοντοπόλεως, αἱ τρεῖς δ' ἐφαξῆς ἐπιστολαὶ ἀνήκουσιν εἰς τὸν ἐπιφανέ-
 στατον Κύριλλον Λούκαριν (+ 1638) Πατριάρχην τότε ὄντα Ἀλεξαν-
 δρείας, ἐν αἷς λύει μὲν ζητήματά τινα, προτρέπει δὲ τοὺς ὀρθοδόξους
 εἰς ἔμμονήν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει. Μετ' αὐτὰς ἀκολουθοῦσι δύο ἐπι-
 στολαὶ γραφεῖσαι ἐπὶ Πατριαρχῶν Κηθόλεως Παρθενίου α' καὶ Παρ-
 θενίου β' πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῶν προνομίων τῆς Ἀδελφότητος τῆς
 Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερο-
 σολύμων Θεοφάνους (1608—1644). Ἐν τῇ πρώτῃ τούτων ἐκαινεῖ ὁ
 Θεοφάνης τὴν σιερρότητα τῶν Ρώσων ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει κατὰ
 τῶν καταπιεζόντων αὐτοὺς λατίνων, ἐν τῇ δευτέρᾳ λύει ἀπορίαν περὶ
 τοῦ ἂν ἐπιτρέπεται νὰ κατασκευάζωνται ἐν τοῖς ναοῖς ξύλινα βημόθυρα
 μετὰ παραστάσεων ἱερῶν εἰκόνων, ἐν δὲ τῇ τρίτῃ ἐκθάτει τὰ κατὰ τὸν
 μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως. Τέλος παρατίθεται
 ἐπιστολὴ Ἰωάννου Πέτρου τινός, ὅστις ἐκόμισεν εἰς Μόσχαν τὸ γράμμα
 τοῦ Θεοφάνους. Γ. Π.

Τοῦ αὐτοῦ : Πρῶται σχέσεις τῶν Ὁρθοδόξων πρὸς τοὺς Διαμαρτυρομένους κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα, Ἐν Ἀθήναις 1924. — Ἀνατυπωθεῖσα ἔκ τῆς «Θεολ. Ἐπιθεωρήσεως» ἐξεδόθη καὶ ἐν ἰδίῳ τύπῳ ἡ πραγματεία αὕτη, ἀποτελοῦσα κεφάλαιον τῆς Ἱστορίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους, περὶ ἣν εἰδικῶς ὁ σ. ἔχει ἀσχοληθῆ δημοσιεύσας καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ 1908 πραγματίαν «Περὶ τῶν πρώτων σχέσεων Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἁλωσιν τῆς ΚΠ. χρόνους». Ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἀναγραφομένη πραγματεία ἐξετάζονται ἢ ἐν τῇ Δύσει ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων, καθορίζεται ἡ σχέση τοῦ Λουθήρου πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἐκτίθεται ἡ ἰδέα τῶν μεσαζόντων μεταξὺ Λατίνων καὶ Προτεσταντικῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ συντελεσθεῖσα φιλικὴ τῶν Ἑλλήνων προσέγγις πρὸς τὴν μεταρρυθμίαν. Ἡ πραγματεία συντεταγμένη μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ἀποτελεῖ σπουδαιότατην καὶ ὅλως νέαν συμβολὴν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους καὶ ἐν γένει εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῶν μετὰ τὴν ἁλωσιν τῆς ΚΠ. χρόνων. Γ. Π.

Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Δημητρίου Δρος Θ. καὶ Φ., τέως ἐφημερίου τῆς ἐν Μονάχῳ ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, Μελέτη περὶ τοῦ Χαρτοφύλακος τῆς ἐν Κων/πόλει Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἀθήναι, τύποις «Φοῖνικος» 1924. — Ἐν ἑπτὰ κεφαλαίοις ὁ σ. ποιεῖται ἐν τῇ ἀξιολόγῳ μελέτῃ ταύτῃ λόγον περὶ τοῦ ὀνόματος, τῶν ὑπηρεσιῶν, τοῦ ἱερατικοῦ βαθμοῦ, τῶν προνομίων, τῶν σεκρετικῶν, τῶν ποιμαντικῶν καὶ τῶν λειτουργικῶν τοῦ Χαρτοφύλακος ὑπηρεσιῶν, ὡς καὶ περὶ τοῦ τίνες διετέλεσαν Χαρτοφύλακες. Γ. Π.

Εἰρηναίου Γεώργεβιτς, Β. Litt., Ἱερομονάχου, Ἡ τῶν Ἀυθιγρῶν ἐπίδροσις ἐπὶ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ Μεταρρυθμίσεως. Ἱστορικὴ μελέτη. Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορία διατριβή, ἐπιδοθεῖσα τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου. Ἀθήναι, τύποις «Φοῖνικος» 1924. — Περ. ἐχόμενα Α' Ἀπόπειραι πρὸς πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν σύμβασιν. Β' Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ ἀντίδρασις ἐπὶ Ἑρρίκου τοῦ Η', καὶ Γ' Ἀντιδρασις κατ' ἀντιδράσεως. Ἐπιλόγος.

Παν. Ν. Τρεμπέλα, Ἰωάννης ὁ Χρυσότομος ὡς ἱεροκέρυξ, Διάλεξις. Ἐκδοσις τοῦ θρησκ. περιοδικοῦ «Ζωή». Ἀνατύπωσις ἔκ τῆς «Ζωῆς». Ἀθήναι 1924.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ

Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Σανθοπούλου, Ἐρημησία εἰς τὸν ὑπερφῶν καὶ θεομητροπρεπή ἕμνον τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ πρὸς τὸν ἀτήσσαντα αὐτὸν Νεόφυτὸν τινα Ἐκκλησιαάρχην καὶ ἱερομόναχον τὸν ἀπὸ Ὀδηγητρίας ἐκ χειρογράφου τοῦ 15' αἰῶνος. Νῦν τὸ πρῶτον ἐκδίδεται ὑπὸ Κωνσταντίνου Γ. Ζερβοῦ, πρεσβυτέρου. Ἀθήναι. 1924.

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ

G. J. Bicknell, The christian idea of Sin and Original Sin in the light of Modern Knowledge. Σελ. 129. Longmans.— *Reginald Steward Moxon*. The doctrine of Sin. A critical and historical investigation into the views of the concept of Sin held in Early Cristian, Medieval, and Modern Thought. Σελ. 251. Allen and Unwin.— Ἐκ τῶν περὶ ἁμαρτίας καὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος πραγματευομένων δύο τούτων ἔργων τὸ μὲν πρῶτον εἰσηγείται, ὅτι ἡ νεωτέρα Ψυχολογία ἄγει εἰς τὴν περὶ ἁμαρτίας θεωρίαν ὡς περὶ ἐκτετραμμένου τῆς εὐθείας ἐνστίκτου, τὸ δὲ προπατορικὸν ἁμάρτημα θεωρεῖ ἠθικὴν νόσον προερχομένην ἐκ τῆς ὑπὸ φαύλου κοινωνικοῦ περιβάλλοντος (!) διαστρεβλώσεως τῶν ἀτομικῶν διανοιῶν ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ὁ σ. ἐπιχειρῶν κριτικῇ ἐρεῦνῃ τῶν περὶ ἁμαρτίας θέσεων τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ Πελαγίου, εὐνοϊκώτερον διάκειται πρὸς τὴν τοῦ δευτέρου, ἀποφαιόμενος μάλιστα ὅτι «σήμερον πάντες εἴμεθα ἡμι-Πελαγιοί». Ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ κατασκευάζει θεωρίαν περὶ ἁμαρτίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς νεωτέρας Ψυχολογίας, φρονῶν ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀνάγκη νὰ μεταρρυθμίσῃ σήμερον τὴν περὶ ἁμαρτίας διδασκαλίαν.

Γ. Π.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

Δημητρίου Π. Πασχάλη, Χριστιανικὴ Ἄνδρος (Andros Sacra) : Π. λ. καὶ ἐκκλησιαὶ τῆς νήσου Ἄνδρου. Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Δελτίου τῆς Χριστ. Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας». Ἀθήναι 1924.— Ὁ μοναδικὸς παρ' ἡμῖν ἀναδιφητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Χριστιανικῆς Ἄνδρου καὶ ἀκάματος ἀρχαιοδίφης, πολῦτιμος δὲ συνεργάτης τῆς «Θεολογίας» κ. Δ. Πασχάλης ἐν τῇ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας συντεταγμένῃ διατριβῇ αὐτοῦ ταύτῃ τὸν λόγον ποιεῖται περὶ τοῦ ταξιάρχου τῆς Μεσαριᾶς, τῆς Παλατιανῆς τοῦ κάτω Κάστρου, τῆς Θεοσκέπαστης, τοῦ Καθολικοῦ τοῦ ἁγ. Γεωργίου τοῦ μεγ. Ταξιάρχου τοῦ Κάστρου, τῆς ἁγ. Βαρβάρας καὶ τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου τῶν λατίνων.

Γ. Π.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Σπυρίδωνος Παγανέλη, «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος» (Ἀθήναι 1924

σελ. 560).—Ὁ διὰ πλουσίας καὶ λαγυρᾶς φαντασίας ὡς οὐκ ἔστιν οὐκ
θερᾶς ἐκ τοῦ πεζοῦ λόγου λαξεύων ποιήματα πασίγνωστος ἐν τοῖς
Ἑλλησι λογογράφοις, ὠθούμενος ὑπὸ τοῦ θαυμασμοῦ του πρὸς τὸν
μέγιστον—καθ' ἡμᾶς—τῶν ἀνδρῶν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ὀδηγὸν
ἔχον μόνον τὰς «Πράξεις τῶν Ἀποστόλων» καὶ τὰς Παυλείους ἐπι-
στολάς, ἔγραψε περὶ τοῦ μεγάλου ἀποστόλου ἐν τεχνούργημα, τὸ
ὁποῖον μεθ' ἡδονῆς διεξέροχεται πᾶς Χριστιανὸς καὶ φιλόσοφ. Περὶ
τοῦ Παύλου ὑπάρχει φιλολογία τόσον μεγάλη, ὥστε ἀπαρτίζει βιβλιο-
θήκην ὀλόκληρον. Εἰς τὴν βιβλιοθήκην αὐτὴν τὸ ὑπ' ὄψει καθαρῶς
ἐλληνικὸν λογοτέχνημα τοῦ κ. Παγανέλη, καταλαμβάνει θέσιν περιο-
πτον. Το συνιστῶμεν θερμῶς. Γ. Π.

«**Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀθή-
νησι Πανεπιστημίου**». Τόμος Α' τεύχος 1. Ἐν Ἀθήναις, 1924.—
Ἀποφασισθέντος κατὰ τὸν πανεπιστημιακὸν νόμον ὅπως ἐκάστη
Σχολὴ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου ἐκδίδῃ ἰδίαν Ἐπιστημονικὴν
Ἐπετηρίδα, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ ἤδη ἐξέδωκε τὸ 1 τεύχος τοῦ Α'
Τόμου αὐτῆς, περιλαμβάνον τὰς ἀκολουθοῦσας μελέτας: **Χρυσόστομου
Παπαδοπούλου** Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Ἐπι-
τίμιον Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου: Τὸ Σύμβολον τῆς Β' ἐν Νι-
καίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, Ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ μελέτη (σελ. 1—
73). **Κ. Ι. Δουβουνιάτου** τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας τῶν
δογματῶν καὶ τῆς Συμβολικῆς: Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου Γρηγορίου
τοῦ Παλαμᾶ (74). **Μητροφάνου**: Κριτοπούλου ἀνέκδοτος Γραμματικὴ
τῆς ἀπλῆς ἐλληνικῆς γλώσσης (97—123). Τὸ χρονικὸν σημεῖωμα τοῦ
κώδικος 4410 τῆς μονῆς τῶν Ἰσθίων τοῦ Ἀθῶνος (124—126).
Δημητρίου Σίμου Μπαλάνου τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Πατρολο-
γίας μετὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν Πατέρων: Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ
μάθημα τῆς Πατρολογίας (75—96). **Παναγιώτου Ι. Μπρατσιώτου**
ὀφρητοῦ τῆς Ἐρμηνείας τῆς ΚΑ: Αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου καὶ ἡ
νεωτέρη κριτικὴ (σ. 127—200).

Γεωργίου Ν. Χατζηδάκη, Ἀκαδημικὰ Ἀναγνώσματα εἰς τὴν
ἐλληνικὴν καὶ λατινικὴν Γραμματικὴν. Τόμος Α'. Ἐν Ἀθήναις
τύποις «Ἐστίας» 1924. Τιμ. δρχ. 125.—Ὁ ἐκ σελίδων κβ' + 553
συγκείμενος τόμος οὗτος περιέχει πᾶσαν τὴν φωνητικὴν καὶ ὅσα μετ'
αὐτῆς συνάπτονται ποικίλα ζητήματα, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ διευροῦ
τοῦ πολυτιμοτάτου τοῦτου ἔργου συγγραφέως, ὅστις ἀποτελεῖ διεθνή
αὐθεντίαν εἰς τὰ γλωσσολογικὰ ζητήματα.